

Алтынньы 16 күнэ-
Ийэ күнэ

Бараммат махтал

*Айыһыт алгыһа буоламмын
Күн уоттаах утаһын тунпутум.
Ийэхсит илдьитин истэммин
Ийэкэм ньылбэбэр түспүтүм.*

*Күн сириҥ күлүмэр көбүэйэн –
Күөх оттоох хонууга сүүрбүтүм.
Алааһым аанньала буолангыҥ –
Ийиһинэн илгийэн ииппитинг.
Ийэкэм, ийэкэм, ийэкэм.
Ийэкэм – бараммат махталым.*

*Кылыһах ырыанан кынаттаан –
Кырдалга кылыһар онгортунг.
Күөрэгэй көтүүтүн көрөҥгүн –
Үс кунпун үҥкүүлүүр гыммытын.*

*Сир Ийэ тапталын таайангыҥ,
Сүрэхпэр сүппэттик инэртинг.
Олобу утумнуур дьылбабыҥ
Оһуордаах ойууга тиспитинг.*

Уткин, Ксенофонт Дмитриевич.

Кыыс анала-ийэ буолуу / К. Д. Уткин- Нуһулгэн, 2000. - 96 с.

Саха Өрөспүүбүлүкэтигэр 2022 сыл Ийэ сылынан биллэриллибитэ. Онно олобуран, Ксенофонт Дмитриевич Уткин-Нүһүлгэн “Кыыс анала-ийэ буолуу” үлэтиттэн кыыс оҕо, ийэ олоххо айылҕаттан анаммыт айдарыыларын туһунан философскай , диринг ис хоһоонноох анаарыытын кылгастык билиһиннэриэм.

Кыыс көнөтүнэн поэттар кулуһунга холуулар. Үрүн иэдэһин – саһарҕаҕа сыһыараллар. Кыыска сыһыанынан киһи үтүөтэ, мөкүтэ быһаарыллар. Дьиэ кэргэннэ, обществоҕа биир оннук.

Кыыс өйдөбүлэ. Саха олонхотугар да баар айыы кыргыттар , удаҕаттар, бухатыырдар. Үрүн халлаан, куйаар дойдулаахтар, сыыдам сырыылаахтар, сырдык сыдыайдаахтар, кыахтаахтар, сүдү күүстээхтэр, көстүбэт күүстэр кистэлэннэрин баһылаабыттар. Өлбөт үөстээхтэр, өлбүтү тилиннэрэр ураты уйгулаахтар. Кинилэр кэрэ көстүүлэринэн ханнык да күүстээх бухатыыры самнарар кыахтаахтар диэн уос номоҕор киирбит олонхобутугар да сурулла , кэпсэнэ сылдыар диэн суруйар.

Олонхоҕо да буолбакка сэһэннэргэ, кэпсээннэргэ, үһүйээннэргэ даҕаны кэрэ кыргыттар уобарастара элбэх. Биһиги өбүгэлэрбит кыһы харыстаан, бүөбүйдээн, маанылаан улаатыннараллара. « Кыыс оҕо харыстаннаҕына , уоттаах кыым умуллубат» диэн бары билэбит.

Кыыс таптала ордук уйаҕас, имиҕэс иэйиилээх. Айылҕа уонна Кыыс көстөр дьүһүннэринэн, кэрэмэс кэрэлэринэн, кырдык даҕаны, уруулуу курдуктар. Арай суугунуур дыргыл сытынан куотара дуу. Кинилэр биирдэр уонна ураты туспа абылыыр атыннаахтар. Кыыс таптала ыраас, уйан буоллаҕына уол барахсаны умсугутар кыахтаныаҕа, ис илбиһин көбүрэтэн киһи бэрдэ оноруоҕа. Кыыс таптала олох утумун уһатарга, салгыырга ананар.

Кыыс анала-ийэ буолуу. Ийэ буолар өйдөбүл кыыска кыратыттан бэриллэр. Ийэ өйдөбүлэ туохха да тэннэспэт өйдөбүл. Өскө тэнниир да буоллахха, сир-халлаан аҕыйах дьиктитэ холбуу тутулан холбоһуо буолуо. Сир дьоно Күннэ сүгүрүйэллэр. Күн Күбэй Хотун диэн ыраас, сырдык өйдөбүл ытылҕан ыраахтан тийэн кэлбит. Ийэ сир диэн иэйиилээх тыл эппитигэр-хааммытыгар инэн хаалбыт. Ол аата , Күнү көрөн – көрөн Күбэй Хотун өйдөбүлүгэр көһөрбүттэр биһиги өбүгэлэрбит. Сири таптаан-таптаан Ийэ аатын имэрийэ кууспуттар. Бу икки аан дойду килбиэн кэрэтин Ийэҕэ чуһаппыттар. Киһититэн Ийэҕэ инэрбиттэр. Үрдэтэн күннэ көтүшпүттэр. Тэнитэн Сиргэ симээбиттэр. Күн – Сир – Ийэ – биир ситимнээх өйдөбүлүн үөскэспиттэр.

Дьохун ыал, мааны ыал Ийэ үрдүк өйдөбүлүн суолдьут гынар. Килбиэн кэрэ курдук киэн туттар.

Ийэ буолуу кыыс кыаҕын билинэр, мүһэлгэни туоруур кэрдиис кэмэ. Ийэ аналын толорор соргулаах түгэнэ. Кыыс ийэ буолар кэмигэр туох барыта кини аттыгар кэккэлэһэр. Ол курдук Үрдүк айыылар, Амарах айылҕа, чугас дьоно, бэйэтин ис кыаҕа, күүстээх санаата. Ийэ буолуу Дьоллоох түгэн.

Оџо – ийэ ыйа, күнэ, кэлэр кэскилэ, инникигэ эрэлэ. Ийэ тапталын билбит оџолор олохторун устатыгар уолбат утахтаналлар. Ийэ – ыал ытык киһитэ. Кини күн курдук күндү, Айыы курдук амарах. Сир курдук сиедэрэй. Кыыс анала ийэ буолуу.

Ити курдук, Ксенофонт Дмитриевич анааран көрүүтүнэн, Ийэ айылҕаны кытта биир ситимнээх диэн этэр. Ийэ үөрэ-көтө сырыттаҕына дьиэ иһэ сырдаан, дьиэ кэргэн барыта дьоллоох, доруобай буолар. Оџо ийэ сылаас, сымнаҕас сыһыанынан, тапталынан итиллининнэбинэ инники олоџо ситиһиилэнэр. Бу оџо бэйэтин дьиэ кэргэнигэр сыһыана эмиэ оннук буолар. Оччоџо бу ыал кэнчээри ыччата ууһуур – тэнийэр, кэниир. Ол иһин да этэллэр, ийэттэн дьиэ кэргэн тутулуктаах. Ыал-ийэтинэн. Ийэ дьоло оџотугар. Ийэбитин таптаан, ытыктаан. Ийэ баарын тухары биһиги оџолорбут.

Айталына Спиридонова

Научнай библиотека ааҕар саалатын кылаабынай библиэтиэкэрэ